

ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО ПРО ЕМОЦІЙНІСТЬ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються проблеми підвищення якості шкільного навчання, аналізується педагогічний спадок В.О.Сухомлинського, який вперше серйозно акцентував увагу вчителя-практика на емоційному факторі як засобі перетворення знань учнів у цінності.

The article deals with the problems of rising of school education quality, pedagogic heritage by V.Sukhomlynskyiy, who seriously attracted attention of school teacher to the emotional aspect as a means of transforming of pupils' knowledge into a value, is analyzed.

Проблема школи, шкільного навчання в усі часи була і є актуальною. Із підвищенням ролі освіти в житті суспільства ускладнювалися і функції школи в підготовці підростаючого покоління до життя, активної участі в творенні і розвитку науки, культури, соціального прогресу, економіки.

Результат шкільного навчання, успішність оволодіння знаннями залежить від того, наскільки учні є залученими у навчальний процес, зацікавленими у їх набутті. Нерідко у шкільній практиці можна зустріти професійну неспроможність учителя. Висока активність учня та його міцні знання-цінності не можна забезпечити методами залякування, аморальними засобами, ціною приниження його самодостатності. Високий професіоналізм учителя виявляється в умінні помітити та усунути причини тривожної поведінки учня, знайти ефективні засоби залучення його до активної діяльності, розкрити перед ним перспективу морального й інтелектуального росту, розвитку всіх внутрішніх сил його особистості.

Ще Я.Коменський був упевнений у тому, що шкільна освіта успішно виконуватиме свою соціальну і духовно-етичну місію, якщо школу перетворити на майстерню гуманності, майстерню людяності. Аналізуючи стан шкіл свого часу, він вважав, що «до цього часу не було шкіл, які відповідають своєму призначенню». Цілком відповідною своєму призначенню Я.Коменський вважав таку школу, «яка була б дійсною майстернею людей, в якій, отже, розуми осяялися б блиском мудрості для того, щоб швидко проникнути у все явне і сокровенне душі, і рухи їх прямували б до загальної гармонії і чесноти» [3: 151]. Мету школи він вбачав у тому, щоб людина відповідала своєму призначенню, щоб освіта удосконалювала її людську природу. На думку американського вченого У. Глассера, школа не повинна залишатися для дитини «холодним будинком», де у відносинах вчителя й учнів відсутній емоційний контакт, доброзичливість і особиста зацікавленість. Нерідко в шкільній практиці існує ситуація, коли педагог не «схожий в очах дитини на людину, з якою можна себе ідентифікувати» [2: 36]. Піднімаючи проблему шкільних невдач, У.Глассер основну причину бачить у системі шкільного навчання, яка породжує невдач. Коріння зла, на його думку, міститься у філософії відчуженості, відірваності від життя і обмеженості педагогічного мислення тільки навчальними проблемами, інтелектуальною діяльністю і інтелектуальним розвитком особистості. Рішення проблеми шкільних невдач пов'язане із зміною формальної, догматичної парадигми освіти на філософію взаємної захопленості, чуйності до вимог навколишньої дійсності, розкнутості думки учасників освітнього процесу.

Ще В.Вернадський говорив про прагнення особистості до гармонії. Саме школа повинна створювати умови для задоволення потреби особистості в гармонійному її розвитку, відволікати думки від хвилинних «дрібних справ, коли навколо стоять густою стіною великі ідеали, коли навколо стільки поля для думки гармонійного, широкого, красивого, – коли навколо йде боротьба за те, що свідомо визнала своїм і дорогим наша особистість» [1: 256]. У зв'язку з цим, освітні стандарти важливо доповнювати знаннями, що орієнтують навчання

на шанування особистості вихованця, формування його самостійності, встановлення довірливих відносин між вчителем і учнями, розвиток їхньої здатності до емоційної саморегуляції поведінки і спілкування учасників педагогічного процесу. Освіченість і емоційність, їхня гармонія в особистому розвитку – важливі складові шкільного навчання.

Аналізуючи досягнення педагогів минулого, В.О.Сухомлинський вперше обґрунтував необхідність використання емоційного фактора у навчальному процесі загальноосвітньої школи. Його ідеї про гармонію інтелектуального та емоціонального факторів у навчанні становлять інтерес і сьогодні не лише для педагогічної теорії, але й для шкільної практики.

Мета даної статті полягає у тому, щоб обґрунтувати необхідність гармонізації інтелектуального й емоційного факторів у підвищенні ефективності шкільного навчання, показати значущість сформульованих їм положень відносно емоційного фактора у гармонізації особистісного потенціалу школяра та перетворенні знань, набутих учнями, у цінності, особистісному смислі.

Гармонізація інтелектуального й емоційного не приваблює методистів і розробників шкільних програм належним чином. Традиційна система навчання орієнтована в основному на засвоєння учнями певного обсягу знань і умінь в соціальних сферах діяльності. Час вимагає врахування при розробці нових стандартів більш цілісної структури досвіду, який повинен набути в школі кожен учень, отримуючи реальну стратегію поведінки та здатність орієнтуватися в навколишній дійсності. Шкільний досвід повинен об'єднувати в собі різні аспекти: соціальний, творчий, емоційно-ціннісний, компетентний, комунікативний тощо. Усі ці сторони досвіду присутні в освітньому процесі, навіть, якщо вчитель спеціально не має на меті їх засвоїти.

В.О.Сухомлинський вважав, що в процесі навчання важливо звертатися не тільки до розуму, але й до серця учнів. На його думку, кожен з них повинен навчитися дорожити святинями Вітчизни і суспільства як особистими цінностями і святинями своєї свідомості і свого серця. З жalem педагог-гуманіст відзначав, що навіть у вчителів, які досконало володіють своїм предметом, виховання іноді перетворюється на запеклу війну тільки тому, що педагог і учні не пов'язані духовними нитками, а душа дитини – застєбнута на всі гудзики сорочка. Головна причина потворних, неприпустимих стосунків між наставником і вихованцем, що мають місце в окремих школах, – на думку В.О.Сухомлинського, – це взаємна недовіра і підозрілість: інколи вчитель не відчуває сокровенних рухів дитячої душі, не переживає дитячих радощів і жалю, не прагне в думках поставити себе на місце дитини» [5: 7]. Важливою якістю вчителя він вважав уміння проникати в духовний світ дитини. Біду багатьох учителів бачив у тому, що вони не враховують того, що учень – це, перш за все, жива людина, яка вступає в світ пізнання, творчості, людських взаємин. А особливістю дитячого пізнання, слідом за Я.Корчаком, він вважав пізнання розумом і серцем. В.Сухоминський виступав проти того, щоб вимірювати духовний світ дитини тільки оцінками і балами, ділити учнів на тих, хто вчить або не вчить уроки. Без взаємного проникнення в світ думок, відчуттів, переживань вчителя і дітей не може бути успішного освітнього процесу. Істина стає особистим переконанням школяра за умови, якщо вона одухотворяється яскравими образами, що впливають на їхні емоції і відчуття.

Особистісне зростання визначається не тільки змістом предметів, що вивчаються, але і способами їх вивчення і тими відносинами, які мають місце в навчальному процесі. Зміст навчання не слід обмежувати лише програмним матеріалом, а брати до уваги при його реалізації інтелектуальну та емоційну сторону навчального процесу.

Акцент тільки на навчанні, учбових досягненнях і недооцінка стилю життя учнів, їх настрою і емоційного сприйняття того, що відбувається навколо, теж важливий чинник, що знижує результативність шкільної освіти. Вчитель повинен бути обізнаний про стиль життя кожного учня. В основі стилю життя лежить певна система життєдіяльності. Кожен вид діяльності має в ній визначений особливий функціональний сенс. Це залежить від того, які життєво важливі учнівські проблеми вирішує або не вирішує та або інша діяльність. Навчальна діяльність може бути для одного учня засобом підвищення його авторитету в

колективі класу, для іншого – засобом пізнавальних потреб, для третіх – може бути нудним обов'язком. При цьому особливо важливо, яке особистісне, функціональне значення містить навчальна діяльність для школярів. Якщо навчальна діяльність не пов'язана зі всією системою життєдіяльності учня і заважає особистісно значущим заняттям, то це призводить до недооцінки навчальної діяльності і виникнення негативних емоцій, установок учнів на навчальну працю, що стимулює їх небажання вчитися.

Вивчення й аналіз шкільної практики та наукової літератури свідчить про те, що досвід найчастіше розуміють як «сукупність знань, навичок, умінь, винесених з життя, практичної діяльності. Те, що вже мало місце, що вже було випробуване на практиці, в житті, з чим доводилося зустрічатися» [4: 634-635]. Нерідко випускається з поля педагогічного зору той факт, що окрім знань, умінь і навичок у цьому досвіді значне місце займає ставлення до світу, людей, самого себе. Важливо прищепити дітям здатність не бути байдужими і допомагати один одному в розв'язанні шкільних проблем. Школа повинна відкрити кожному учню шлях до реалізації головної людської потреби – усвідомлення себе повноцінною особистістю.

У практиці склалася думка, що потреба в любові повинна задовольнятися в сім'ї, а не в школі. Але така точка зору помилкова. Вчителів приголомшують ті діти, які відчують нестачу душевного тепла і ласки. Проте багато педагогів не підготовлені до того, щоб задовольняти потребу в любові не тільки з боку дорослих, але й однолітків. Школярам, що мають цю потребу, рідко вдається знайти тепле до себе ставлення і безкорисливу прихильність до школи.

Спілкування з іншими учасниками освітнього процесу виступає джерелом переживань, вражень, що забезпечує «самовідтворення» юної особистості. Спілкування, ставлення до світу виражається через емоції, емоційні стани і настрої особистості. Саме емоційно-ціннісний досвід не можна недооцінювати в навчанні, оскільки він виступає основою результативності інтелектуальної діяльності.

Усіх творчо працюючих учителів хвилює пошук відповіді на питання, на яке в своїх роботах і повсякденних шкільних справах намагався відповісти В.Сухомлинський: «Чому ж часто буває, що через декілька місяців, а то й тижнів згасає вогник в їхніх очах, чому для деяких хлопців навчання перетворюється на муку? Адже всі вчителі щиро хочуть зберегти дитячу безпосередність, радісне сприйняття і відкриття світу, хочуть, щоб навчання було для дітей натхненним, захоплюючим трудом» [5: 13]. Не обмежити перебування учнів в школі тільки навчанням, не регламентувати їхні дії дзвінками, підганяючи їх під одну мірку, допомагати розкритися багатству індивідуального світу кожної дитини, урізноманітнювати духовне життя і забезпечити емоційно-етичну атмосферу навчальної роботи і спілкування – одна з основних задач педагогічного колективу сучасної школи.

Відсутність теплих, довірливих відносин в системі «учитель – учень», «учень – колектив класу» служить серйозним гальмом шкільних успіхів. Більшість учнів не переживають почуття радості від перебування в школі, у них відсутня віра в свої можливості, задоволення потреби в пошані, бажання йти на контакт, більшою мірою їм властиве відчуття провини, незадоволеності, в їх стані переважають негативні емоції. Вихід потрібно шукати в оздоровленні емоційно-психологічного клімату. Створення умов, де немає місця людській байдужості, а все стимулює турботу один про одного, допоможе учню усвідомити себе повноцінною особистістю, здатною добитися успіху, повірити у власні сили і можливості.

В.Сухомлинський вважав важливими складовими успішної роботи школи пробудження у дитини «почуття здивування та радості відкриття», виховання у неї емоційної сприйнятливості не тільки матеріалу, що вивчається, але і навчання в цілому. Мистецтвом учителя він вважав уміння розбудити в серцях і розумі дітей інтелектуальне відчуття радості пізнання. Суть навчання полягає, на його думку, в пробудженні радісного підйому дитини, пов'язаного з відкриттям істини, з дослідженням, пізнанням. Дитина повинна працювати не для отримання оцінки, а для бажання пережити хвилююче інтелектуальне відчуття. «Навчання може стати для дітей цікавою, захоплюючою справою, якщо воно осягається

яскравим світлом думки, почуттів, творчості, краси, гри» [5: 108]. Невміння осмислити те, що відбувається в навчальній роботі, негативні особливості мислення учнів В.Сухомлинський пояснював бідністю їхніх емоційних реакцій на явища навколишнього світу, ослабленням емоційних імпульсів з підкірки, невмінням встановити зв'язки між думкою і емоціями.

«Розумова праця учня, успіхи і невдачі в навчанні – це його духовне життя, його внутрішній світ, ігнорування якого може привести до сумних результатів. Дитина не лише пізнає щось, засвоює матеріал, але і переживає свою працю, висловлює глибоко особисте ставлення до того, що йому вдається і не вдається» [5: 140]. Дати дітям радість праці, радість успіху в навчанні, збудити в їхніх серцях відчуття власної гідності, самоповаги – одна з основних турбот учителя. Успіх у навчанні є важливим стимулом внутрішніх сил учня, що народжує енергію для подолання труднощів і закріплення бажання осягати нові знання. «Інтерес до навчання з'являється лише тоді, – вважав В.Сухомлинський, – коли є натхнення, що народжується від успіху в опануванні знань; без натхнення навчання перетворюється для дітей на тягар. Посидючість я б назвав натхненням, помноженим на упевненість дитини в тому, що вона досягне успіху» [5: 142-143].

Успіх навчальної роботи пов'язаний з використанням емоційного чинника на уроці, активізацією пізнавального інтересу і пізнавальної активності, емоційної сприйнятливості і створення позитивного емоційного клімату в шкільному педагогічному середовищі.

Для навчання дітей необхідні творчі сили, які визначаються не тільки навчальними планами і програмами, їх змістом, але і відносинами, які складаються в навчальному процесі між педагогом і учнями. Бажання вчитися не викликається тільки словами вчителя, який передає навчальну інформацію, велике значення має та турбота, ті відчуття й емоції, які підкреслюють істинність і щирість педагогічної турботи. Природна здатність сприймати справедливість є можливістю учня знаходити їжу для розуму в поглядах, прагненнях, відчуттях і емоціях. Тому оволодіння знаннями, формування поглядів і переконань можливе в процесі доброзичливого і сприйнятливого емоційного стану. Якщо наукові поняття, програмні знання закладаються в людині, що росте, психологічно грамотно, тобто з любов'ю і спокійною свідомістю сили, то завдяки гармонізації інтелектуальних зусиль і емоційного настрою досягається їх міцність і ґрунтовність.

Навчання, що відрізняється багатослів'ям і не відповідає ні емоційному стану, ні інтелектуальним і духовним якостям учнів, вносить хаос в їхнє мислення, створює штучні емоційні й інтелектуальні труднощі. Істина стає для учнів просто грою, що втомлює і не відповідає їхнім можливостям. Навчальна інформація повинна будити емоції і відчуття учнів, у процесі засвоєння навчального матеріалу, пожвавити їхню душу. Основу навчання повинні складати враження, досвід і активна інтелектуальна діяльність. Сплав знань і емоцій забезпечують якість знань. Перед розумним поглядом кожної людини з дитячих років повинна стояти яскрава перспектива його життя. Привабливі особливості навчальної роботи повинні впливати на емоційну сферу дитини, будити уяву і викликати живий інтерес.

У природі дитини закладений природний імпульс до емоційної та інтелектуальної напруги його сил. Опора в процесі навчання лише на сили розуму, без залучення емоцій і відчуттів може спричинити загибель всієї сукупності людських здібностей, бо сила людської природи полягає в гармонії інтелекту і емоцій. Вільні дії розуму і емоцій завжди виходять з інстинктивних дій, нерозривно пов'язані між собою, будучи основою якісної освіти, розвитку розумових і емоційних сил школяра.

Таким чином, використання емоційного чинника як засобу оптимізації навчального процесу, важливої умови забезпечення якості шкільної освіти, підвищення його ефективності в розв'язанні пізнавальних задач пов'язане з використанням досвіду В.О.Сухомлинського, його праць про гармонізацію інтелекту та емоцій у навчальному процесі.

Факти говорять про те, що шкільний вчитель не завжди готовий методично грамотно використовувати емоційний фактор у навчанні, розглядати його як засіб перетворення знань,

що вивчаються, у цінності, активізації пізнавальних зусиль школярів, надання мотивації навчання позитивної спрямованості.

Ідеї В.О.Сухомлинського про роль емоційного фактора у навчанні, формуванні емоційної культури учителя та учнів, необхідності гармонізації інтелекту й емоцій у навчальному процесі не втратили своєї практичної значущості у наші дні. Їх розумне використання з урахуванням усіх змін, що відбуваються у суспільстві, дозволить підвищити методичну грамотність учителя та удосконалити якість підготовки тих, хто готується до самостійної професійної праці вчителя в умовах університетської освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вернадский В.И. Pro et contra /В.И.Вернадский. – С.-Пб., 2000.
2. Глассер У. Школы без неудачников / Уильям Глассер. – М.: Прогресс, 1991.
3. Коменский Я.А. Избр. пед. соч. / Ян Амос Коменский: В 2 т. – Т. 2. – М., 1982.
4. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям /Василий Александрович Сухомлинский. – К., 1973.
5. Сухомлинский В.А. Разговор с молодым директором школы / Василий Александрович Сухомлинский. – К., 1973.

УДК 37.03

А.В. Москвина

В.А.СУХОМЛИНСКИЙ: ОТ ОБУЧЕНИЯ К НАУЧНОМУ ТВОРЧЕСТВУ

У статті зроблено дидактичний аналіз педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського в контексті розвитку наукової творчості школярів.

In clause the didactic analysis of a pedagogical heritage of V.A.Sukhomlinskogo in a context of development of scientific creativity of schoolboys is lead.

«От человека образованного – к человеку творческому» (В.С.Библер).

Педагогическое наследие Василия Александровича Сухомлинского содержит в себе богатейший источник творческой научной мысли. Как воспитать у ребенка потребность узнавать новое, пробудить свойственные природе каждого ребенка склонность к исследованию, творчеству, как – от познания перейти к творчеству, от ограниченности учебного предмета – к бесконечности научной теории и практики?

Поиск ответов на эти вопросы заставляет нас сегодня по-новому взглянуть на сущностные, столь привычные для учителя-практика реалии педагогической профессии: знание – запоминание и знание – повторение школьного учебника, всегда правильный или неправильный ((третьего не дано!)) ответ, однозначность толкований понятий, законов и определений. Между тем, не здесь ли кроется вдруг возникающий у детей и подростков скепсис в отношении школьного преподавания, постепенно перерастающий в нежелание учиться? Ежедневно ребенок сталкивается с бесконечно разнообразным, трудным, подчас непостижимым для него миром людей, вещей, отношений – насколько способен он разрешить эти многообразные жизненные проблемы, опираясь на багаж своих школьных знаний?

Публицистически яркая, образная, живая мысль В.А. Сухомлинского потому и так отлична от многих других источников педагогической теории, *что в ней есть жизнь*, тот самый неиссякаемый источник творчества, первоосновой которого является *реальное бытие*, содержащее в себе саму истину, в отличие от различных её толкований и интерпретаций.

Анализ работ ученого в контексте данной проблемы дает нам возможность сформулировать методические рекомендации учителю по развитию научного творчества через приобщение учащихся к наблюдению и изучению реалий окружающего мира.